

Bahəddin SALMAN

Qərbəlin son duası

Aynadakı əksim mənə ötkəm, qətiyyətli adam kimi görünürdü. Qorxu deyilən bir şeyi elə bil unutmuşdum. Həyatın dolanbac yollarının addımlarımı nə vaxtsa zəiflədəcəyi vecimə də deyildi. Uşaqılıqdan bəri daim mənəvi gücümü tükədən qış fəslinin yağışa bulaşmış həyasız tufanı, havanın tutqun rəngi ilk dəfəydi ki, mənə yorabilmirdi. Barmaqlarımın arasında bıçaq kimi fırlatdığım məktubu burnuma yaxın tutub, dərindən qoxladım və sonra – “İnsan özü üçün lazım olan hər şeyi öz gücünə etməlidir!” – deyə inamla pıçıldadım. Bu sözlərdən gücüm bir az da artdı.

İxtisasca vəkilidim və dövlət qulluğuna verdiyim imtahanın nəticəsinə əsasən işlə təmin olunmuşdum. Zərfin içindəki bu xəbər o qədər dəyərlidi ki, ömrüm boyu nifrət etdiyim eybəcər burnumun məktuba uğursuzluq qatacağını düşünüb, onları bir-birindən tez araladım. Axşamdan hazırladığım çemodanımı da götürüb, evdəkilərin xoş dualarıyla Bakı qatarına mindim və yola düzəldim. Yol boyu işimlə, onun mənə bəxş edəcəyi imkanlarla bağlı saysız-hesabsız xəyallar qururdum. Peşəmi o qədər çox sevirdim ki, hansısa kənar qüvvənin xoş ovqatımı poza biləcəyinə inanmırdım. Məsələn, biri elə uzundraz, yekəpər, sızanaqlı üz, seyrək saqqalı, sarı bığı və səliqəsiz geyim-kecimi olan oğlan – yol yoldaşım.

Üstündən artıq illər keçib, amma hər dəfə toyuq əti yeyəndə o oğlanı xatırlayıram. İlahi, siz təsəvvürünüzə gətirə bilməzsiniz ki, qatar bir-birinə söykənmiş dağların arasından keçdikcə tutqun səmanın rəngini bir anlığa dəyişərək içəri düşən günəş işığı onun soyutma toyuq tikələrini qurdalayan kobud əllərini, çirkli dırnaqlarını, üzündəki sızanaqları necə göstərirdi! Bütün bunlar azmış kimi, bu heyvərə qarnını doyurandan sonra adamı hövsələdən çıxaran murdar hərəkətlərə başladı: öncə yeməyini yarımçıq kəsib, baş barmaqlarını sümürdü; sonra əllərini dizlərinə sürtüb, üzünü pəncərəyə tutdu və dərindən ah çəkdi; lap axırda da çənəsindəki sızanağı qəfildən qurdalamağa girişdi. Barmaqları çənəsində qurdalandıqca o gah gözlərini yumur, gah da əcaib səslər çıxarırdı. Fikrimcə, yol yoldaşım ya məni adam yerinə qoymurdu, ya da utanmaq hissindən məhrumuydu. Bu, həyasızlığın, nəzakətsizliyin son həddiydi! Daha bundan o yanısı yoxuydu!

Yol boyu bir kəlmə də söhbət etmədik. Belə kobud rəftara görə, yəqin, ikimiz də günahkarıydıq. Qatar Bakı vəğzalına çatanda dişlərini sümürərək çemodanını eşələyən yol yoldaşımı kupenin qapısı ağzında iki-üç saniyə süzüb, sağollaşmadan çıxdım. Taksiyə oturanda artıq onu unutmuşdum, amma kəndli oğlan hədsiz iyrenc hərəkətləriylə ömrüm boyu unuda bilməyəcəyim portretini yaddaşıma həkk eləyərmişdi. Kaş biləsiz, cavanlığımın buxarlanıb havaya sovrulduğu sonrakı illərdə mən nə qədər iyrenc simalar gördüm! Odur ki, o heyvərəyə “sağ ol” demədiyim üçün indiyəcən peşmançılıq çəkirəm.

* * *

Tələbə yoldaşlarımdan savayı Bakıda tanışlarımla yoxuydu. Taksi sürücüsünün köməyiylə bir müddət kirayə qalacağım, əzazil kədərli lövbər saldığı o evi tapdım. Paytaxtın ən ucqar rayonlarından birində yerləşən ikiotaqlı mənzilə ayaq basanda “Cəhənnəm, bu gecə qalım, səhər normal bir ev tapıb, burdan əkilərəm” deyərmişdim. Köhnə tikili olan dördməhlizli, üçmərtəbəli binanın ikinci mərtəbəsində yerləşən bu evdə mən gələndə qədər səkkiz nəfər artıq yaşamaq uğrunda qətiyyətlə mübarizə aparırdı. Mən doqquzuncu oldum. Çünki yekəxanılıqla donquldansam da, ertəsi gün cibimə uyğun gələn normal ev tapa bilmədim.

Kirayə qaldığım mənzili bütün incəliklərindən xatırlayıram. Darısqal otaqlardan dəhlizə, ordan da mətbəxə qədər üzlüyü çat vermiş tavanın hər tərəfindən kiçik, ağ qırıntılar qopub adamın üst-başına, ayağının altına düşürdü. Bəzən tavanda firavan yaşayan hörümçəklərin ən asta tərpanişi belə onları yerindən qoparmağa bəs eləyirdi. Az qala bir-birinə pərçimlənmiş otaqlar göy, ya da ağ başlıqlı, sovetdənqalma dəmir çarpayılarla doldurulmuşdu. Cır-cır cırıldayan bu çarpayılara qarşı nifrətim hər gün bir az da güclənirdi. Hətta mürgüləyən adamların dərinədən nəfəs alması belə onların uzunmüddətli cırılıtları çıxarmasına yetərli idi. Bu çarpayılara uzandınmı, vəssəlam, gərək tərpanməyəydin, yoxsa bütün gecəni onların vay-şivəsinə qulaq asmalıydın.

Evdən həmişə pis qoxular gələr, mətbəx dəim çirk içində olardı. Təsəvvür edin ki, iyrəndiyimdən mən bu evdə bir dəfə də yemək yemədim. Evə gəlməzdən öncə şəhərin təmiz kafelərindən birində şam eləyər, sonra yatmaq üçün dəyməduşər çarpayıma tələsərdim.

Yox, o, çarpayı deyil, müəllim idi. Hə, hə, gülüb eləməyin, düz eşitdiniz - müəllim! Özü də müəllim deyirəm a sizə, elə-belə yox e, lap belə kefin gələnindən. Elə bir müəllim ki, ən qısa müddətdə ta səhərəcən yalnız bir pozada yatmağı mənə öyrədə bilmişdi. Amma, sən demə, onun şagirdlərinin mən ən pisiymişəm. Sonralar bildim ki, bu sərt, güzəştiz müəllimin "mənim üstümdə necə yatmaq olar" adlı təhsil proqramını kirayənişinlər arasında ən gec mənimsəyən mənəm. Zavallı kirayənişinlər taleyin hökmünə boyun əyərək üstündə yatdıqları çarpayılara sözsüz itaət edirdilər. Deyəsən, içinin diribaşı yənə də özümüydüm. Məndən başqa burda yaşayanların hamısının həyat gözəlliklərini duymaq baxımından ilhamı çoxdan sönmüşdü. Onlar yaşamır, ölməmək üçün vuruşurdular. Çəkdikləri həyat yükünün ağırlığına dizlərinin tab gətirmədiyini üz-gözlərindən aydın oxunurdu.

Bizdən bir mərtəbə aşağıda yaşayan ev sahibi adambaşına üç manat kirayə pulunu aylıq yox, gündəlik alırdı. Haqqında dərin məlumatım olmasa da, mənə elə gəlirdi ki, o ahıl qoca çox tənhadır. Pul məsələsində biz onu incitməz, yatmazdan qabaq qapısını döyüb, kirayə haqqını ödəyər, bununla da öz çarpayımızın bir gecəlik sahibi olardıq. Qocanın həyatdakı yeganə

rahatlığı, bəlkə də, bu pulu vaxtlı-vaxtında almıyırdı. Gündəlik kirayə haqqı çox deyildi, amma kirayənişinlərin bəziləri onu ödəməkdə çətinlik çəkirdi. Onlardan biri zibil qutularından dəmir pivə, şirə qabları yığan qozbel kişi, digəri isə yatanda da, ayıq vaxtı da öz-özünə deyindən xəstə hal yaşlı qadınıydı.

Qozbel ilk günlərdən diqqətimi çəkmişdi. Belinin ortasındakı donqar çox böyük olduğundan onun öz boynunu sağa-sola çevirməsi mümkünsüz görünürdü. Yeriyəndə güclü tənqəfəs olduğundan ağzı daim açılı qalar, dişsiz olduğu görünərdi. Bir də görürdün ki, gecənin bir aləmi yan-yörədəkilərə məhəl qoymadan uca səslə Allaha dua edir. Onun dualarının müddəti, vaxtı, səsinin tonu, tembri hər gün bir cür olurdu.

Kirayənişin həyatımın ikinci gecəsiydi. Nə evə, nə onun içindəki ab-havaya, nə də çarpayımın zəhlətökən cırılıtlarına öyrəşə biləcəyimə hələ inanmırdım. Nə qədər eləsəm də, gözümə yuxu getmir, bezgin, yorğun adamların qulaqbatırıcı xorultuları da yatmağıma bir yandan mane olurdu.

Hə, bunu deməyi unutmşdum, evin qapısı daim açıq olurdu. Qəfildən bir mərtəbə aşağıda yaşayan ev sahibinin mənzilinin açıldığını və bir neçə saniyə sonra qulaqbatırıcı səslə çırpılaraq örtüldüyünü eşitdim. Ardınca pilləkənlərə döyəclənən dəmir səsləri bütün dəhlizi başına aldı. Səs anbaan yaxınlaşırdı. Bir dəqiqə keçməmişdi ki, əsəblərimi yerindən oynadan bu kobud səsi elə bil kimsə var gücüylə dəhlizin döşəməsinə çırpırdı. Özümdən asılı olmadan çarpayıda qəzəblə dikəldim! Lənət şeytana, indi də çarpayının həyasız şivəni baş qaldırmışdı! Hələ ki kimliyi bilinməyən birisi it ləhləməsinə xatırladan tənqəfəslik içində, axsaq addımlarla mətbəxə gedirdi. Mən bunu onun addımlarının tonu və yönündən bilmişdim. Şüşə stəkana süzülən və hərisliklə içilən su şırıltısı qəzəbimi son həddə çatdırdı! Bu evdə qalanların hamısını guya tanıyırmış kimi mədəniyyətsiz adamın kimliyini bilmək üçün cəld otaqdakı çarpayılara göz gəzdirdim. Önümdəki çarpayı boş olsa da, mənə narahatlıq verən adamın yan otaqdakı dörd nəfərdən biri olması fikrindəydim. Əsəbimi birtəhər cilovlayıb, yerimə uzandım - pusquya çəkilmişdim. Qəribədir, görəsən, mən onda niyə belə elədim? Əgər adamın kim olduğunu öyrənmək istəyirdimsə, mətbəxə keçib, hər şeyə aydın-

lıq gətirə, ya da alov püskürən şikayətimi son kəlməsinə onun üzünə deyə bilməzdimmə? İndi o anı yada salanda özümü qəzəblənib çarpayıya uzanan, sus-pus oturan qorxağa bənzədirəm.

Az sonra dəhlizi bürüyən səs-küylə bərabər, o adam da mən yatan otağa girdi. Özümü yuxulu göstərüb, böyrü üstə çevrildim ki, içəri girənin kim olduğunu görə bilim. Ünvensiz qəzəbimin ünvanı indi düz gözümün qabağında idi. Mətbəxdən düşən işıq nə qədər zəif olsa da, onun üzünün bütün cizgilərini göstərirdi. Birinci gecə evə çox gec gəldiyimdən və bu vaxt hamı yatdığından ona diqqət yetirməmişdim. Səhər saat 10-da mən işə gedəndə isə evdə artıq heç kim yoxdu. Çünki kirayənişinlər arasında ən gec mənim işim başlayırdı.

Qısa boylu, ağıl-qaralı saçları boynunun dalına tökülən, az qala dodaqlarını görünməz edən sıx saqqallı, açıq alınlı, indicə ağlayacaq kimi sulu, iri gözlü və öz sahibini çox sevimli göstərən xırda burunlu bu adam, həqiqətən də, it kimi ləhləyirdi. O, içi dəmir qablarla dolu ağ torbanı çarpayısının altına birtəhər soxandan sonra çəkmələrini çıxarmağa başladı. Torbanın içindəkilərin dəmir qablar olduğunu mən tam dəqiqliyi ilə sonrakı dəqiqələrdə başa düşdüm. Bilirəm, inanmağınız gəlməyəcək, amma zərrə qədər də şişirdib eləmirəm, onun çəkmələrini çıxarması ən azı on-on beş dəqiqə çəkdi. Zavallı kişi bilmirdi ki, nəfəsini dərsin, yoxsa çəkmələrinin düyün düşmüş bağını açsın. Elə bil bir udumluq havanı da hardansa, kimdənsə oğurlayırdı. Düyün çəkmənin yuxarısında olsa da, o, aşağına dartırdır, dırnaqlarıyla didişdirirdi. Yalnız gözləri zəif görən adam özünü bu cür çətinə sala bilirdi. Axırkı zülmə də olsa, çəkmələrini çıxara bildi və yerinə uzanıb, böyrü üstə çevrildi. İndi biz üz-üzəydik.

O, üzünə su vuracaq kimi əllərini ovuc layıb, sifətinə yaxınlaşdırdı. Bu hərəkətin nə demək olması öncə mənə düşündürmədi. Sonrakı dəqiqələrdə bildim ki, sən demə, qoca dua etməyə hazırlaşmış. Zavallı bir qocanın daxili sarsıntılarında doğan dualarına qulaq asacağımdan xəbərsiz, başıma çəkdiyim yorğanın arasından onu izləyirdim. Xırıltılı səslə dua edən kişinin gözlərində qəribə bir məmnunluq vardı:

– Allahım, sənə hədsiz minnətdaram. Doğrudan da, sən mənim dualarımdan xoşal olursan.

Bu gün məndən ötrü zibil qutularına qoyduğun, küçələrə səpdiyən ruzinin hamısını yığdım. Sən məni bu gün də ac qoymadın. Çox sağ ol ki, topladığım dəmir qabları baha qiymətə satacağım yeri mənə deyən o cavan oğlanı qabağıma çıxardın. Şükür olsun, şükür olsun sənə!!!

Yalvarıram, ya Rəbbim, keçmiş günahlarımı bağışla. Mən səni çox istəyirəm! Mən nə edirəmsə, səni başımın üstündə görürəm. Yalvarıram, məni tək qoyma. Hərəkətsizlik adamın axırındır. Hərəkət etmək üçün mənə güc ver, İlahi! Mənim qəddar adamlardan mərhəmət umacaq qədər zəifləməyimə imkan vermə. Məni şirin kətəyə, avtobus puluna, ev puluna görə heç kimə möhtac qoyma – anıdan baxışlarını ayaqlarına tərəf yönəltdi – Allahım, nə olar, ona da güc ver, yalvarıram. Amin! Amin! Amin!!! – deyib gözlərini yumdu.

Elə bildim ki, qoca yuxuya gedib, amma o, beş-altı saniyə sonra gözlərini açıb, təkrar dua edirdi:

– Şükür olsun, şükür olsun, şükür olsun ki, sən bu gün o maşının məni vurmasına imkan vermədin. Çox sağ ol, Rəbbim! – dedi və gözlərini təkrar yumdu.

Bir neçə saniyə sonra gözlərini açıb, əllərini təkrar birləşdirdi. Elə bil yatdığı yerdə kimsə onu silkələyirdi ki, “Dur, yaddan çıxardığın bir-iki məsələ barədə Allaha şükür elə” və o da itaətlə gözlərini açıb, əllərini birləşdirib, yarımçıq qalan duasını tamamlamağa çalışırdı:

– Şükür olsun, şükür olsun ki, Rəbbim, məni soyuqdeymədən, qızdırmadan qoruyursan. Yoxsa mən neyləyərdəm?! Mənə kim baxar?! Həqiqətən də, məni sən yaratmışsan. Gücümün haracan çatdığını da hamıdan yaxşı sən bilirən. Allahım, çox sağ ol, şükür olsun, – dedi və əllərini sinəsinə sıxıb, gözlərini yumub, axır ki, yuxuya getdi.

Özumdən asılı deyildi, qocanın səmimi dualarından sərməst olmuşdum. Onun şükranlıq dolu dualarının ahənginə qapılıb, axır ki, yuxuya getdim.

* * *

Çalışdığım məhkəmədə yeni olsam da, ertəsi gün bir neçə möhürlənmiş sənədin Gəncə şəhər məhkəməsinə çatdırılmasıyla bağlı tapşırıq aldım. Mənə bəslənən ümid, güvən əhvalımı xeyli yüksəltmişdi. İstəyirdim ki, mənimlə qürur duyunsunlar. Dəstəyi götürüb, evimizə sevincək zəng

vurdum. Telefona atam cavab verdi. Xırda uğurum barəsində hər şeyi ona birnəfəsə danışdım. Bəlkə də, kişi bu xəbərə bərk sevinmişdi. Amma tövlənin qapısını açıq qoyan qardaşımın başısoyuqluğu üzündən kişinin anama bağıraraq dedi: “Görmürsən, inək daraşib ot tayasına?!” sözündən başqa heç nə eşitmədim. Yox, adamın başının üstündə Allah var, axırda “Böyük uğurdur, amma pis vaxtda zəng eləmişən, sonra danışarıq” da dedi. Amma daldan-dala deyilən bu sözlər pərtliyimi aradan qaldıra bilmədi.

“Yəqin, o qədər də böyük uğur deyil” deyə düşünüb, üz-gözümdə zəhrimar evə yollandım. Günortaydı, evdə heç kəs yoxuydu. Ən xoşladığım qara rəngli kostyumumu geyindim. Bu an tavandan qopan qırıntı qara pencəyimi ağ günə çıxarmaq üçün ilk həmləsini elədi. Olan olmuşdu, təmizləsəydim də, ürəyimə yatmayacaqdı. İşdəki böyük uğurdan sonra elə bil pis gözə gəlmiş, qara zolağa düşmüşdüm, qanqaraldıcı olaylar bir-birini dabanqırma əvəz eləyirdi. Seçimim azıydı. Qara kostyumu dəyişməyib, ev sahibinin yanına tələsdim. Olmayacağım iki günün pulunu artıqlamasıyla ödəyib, boş qalan çarpayım heç kimi buraxmaması, əşyalarımın göz-qulaq olmasıyla bağlı xahiş edəndən sonra yola düşdüm. Geri qayıdanda kefim köküydü. Karyerama müsbət təsir göstərəcək adamlarla tanış olmuşdum. Məni savadım və dərin mədəniyyətimə görə xeyli tərifləmişdilər. Başlanğıc üçün bu, böyük uğuru ydu.

* * *

Bakiya çatanda səhər saat təxminən altının yarısıydı. Evə bir az qalmış ayaqla getmək istədiyimdən yol haqqını ödəyib, taksidən düşdüm. Hava çox sakitiydi. Məhəllələrin arasıyla addımlayırdım. Sakitlikdən ayağım altında qalan qum zərrələrinin xışıltısı eşidilirdi. Hələ göy üzünü demirəm... Səmada bircə bulud parçası belə yoxuydu. Ətrafa səpələnmiş ulduzların ayın nuruyla birləşməsinə baxanda mənə elə gəlirdi ki, onlar Allahın danışdığı hansısa nağıldan məst olublar...

Yerdəki kölgəmə baxa-baxa gədirirdim ki, səsizliyin qəfildən pozulduğunu eşidib, ixtiyarsız səs gələn tərəfə çevrildim. Beşmərtəbəli binaların ortasındakı mağazanın qabağında gördüyüm iki nəfərdən biri, qaranlıq da olsa, mənə tanış gəlirdi. Hə, hə, özüdür ki, var, o, iki günlük işgüzarlı-

ğimla bağlı unuduğum qoca qozbeliydi. İkincini – yaşlı qadını isə tanımırdım. Aramızda xeyli məsafə olsa da, sakitlik olduğundan qadının qəribə hərəkətlərindən vahimələnirdim. Məni görməsinlər deyə, onları yaxından izləyə biləcəyim binalardan birinin dəhlizinə qısıldım. Yaxşı mövqə tutmuşdum. Mağazanın qapısı üstündə yanan böyük lampanın işığı onları rahatca görməyimə kömək edirdi. Ayağındakı qaloşları, gen, qara donu, qısa, boz gödəkçəsi, belinə doladığı sarı şərifi, qulaqlarını, saçlarını gizlədən qara papağı və yeri süpürən Qozbelə – “O uşağı da süpür, bax, bax, o alçaq gör necə gizləni, onu da süpür, süpür, süpür! - deyə tez-tez əcaib göstərişlər verməsi qadının nəsə qeyri-adiliyindən xəbər verirdi. Bütün bunların nə demək olduğunu qətiyyənlə anlamırdım. Vahimədən düşüncəm keyimişdi. Qozbel yeri ağır-ağır süpürdükcə qadın barmaqlarını ağızına yaxın tutub, tez-tez süpürgəyə tərəf gedir, sonra təkrar geriyə çəkilir – “Ha, ha, ha, ha, bax, gör necə gizləni, onları da süpür, onları da süpür” – deyə gülür, dalınca da – “Ay, ay, ay, onu yavaş süpür! Gör necə qorxur, uşaqdır hə o?!” – deyə ağlamsınırdı. Təngnəfəs olmuş Qozbel-dən cavab gəlmədiyini görən qadın yumruqlarıyla onun belinin donqarına həyasızcasına zərbələr endirib

– “Sən nə tərbiyəsiz adamsan?! Axı niyə cavab vermirsən?! Cavab ver də!!!” – deyə qəzəblənirdi.

Qadının hərəkətlərinə məhəl qoymadan öz işinə davam edən qocanın üzünü görə bilmirdim. Qozbeli yaxşıca əzişdirən qadın sakitcə mağazanın qapısı ağızına çəkildi, barmaqlarını bir-birinə keçirdi, indiyəcən eşitmədiyim hansısa mahnını zümzümə edərək şıltaq qızlar kimi özünü sağasola yelləməyə başladı.

Birdən nəsə oldu, qadın zümzüməni qəfildən kəsib, yaxınlıqdakı zibil qutusuna tərəf döndü, əlini qutuya saldı və ordan ağızbağlı şüşə qab çıxardı. O, qabın qapağını açmağa nə qədər çalışsa da, bacarmır, ağız-burnunu əyib, əcaib səslər çıxarırdı. Bu vaxt Qozbelin ona tərəf çevrildiyini gördüm. Kişi əlindəki süpürgəni səliqəylə səkiyə söykəyib, ağır addımlarla qadına yaxınlaşdı, heç nə demədən qabı ondan alıb, qapağını asanlıqla açdı, sonra qabı qadına qaytarıb, öz süpürgəsinə sarı yönəldi. Qadın qabı başına çəkdi...

Hərisliklə izlədiyim adamları gecənin sehrli sükutu və Allahla baş-başa qoyub, ordan uzaq-

laşdım. İşə getməyimə hələ dörd saat vardı. Kira-yənişinlər əsnəyə-əsnəyə işə tələsirdilər. Fikrimdə bəzi suallar baş qaldırmışdı. Görəsən, Qozbel nəyə görə yer süpürürdü? Yoxsa o, süpürgəçilik eləyir? Bəlkə, süpürgəçi qadındır, Qozbel sadəcə ona kömək eləyir? Qadının “O uşağı da süpür. Qorxur, hə? Bax, o alçaq necə gizlə-nib” sözləri onun xəstə şüurunun məhsuluy-dumu? Qozbel nəyə görə qadına, onun hərəkətlərinə qarşı sözsüz itaət göstərirdi? Qa-dının zərbələrindən onun beli ağrıyırdı? Qoz-bellərin belinə bərk toxunanda, görəsən, onlara ağrı verir?.. Bu suallar içində nə vaxt yuxuya get-məyimdən xəbərim olmadı. Yuxudan oyanıb işə tələsəndə beynimdə yalnız bir fikir dolaşırdı - bütүн bu suallara cavabı Qozbelin Allaha duala-rında tapa bilərəm...

***

O gün axşam evə həmişəkəndən iki saat tez getməyi qərarlaşdırmışdım. Saat on birin yarısı olardı. Evdə tək-cə mətbəxin işığı yanırdı. Ayaq-qabılarımı çıxarıb, səliqəylə dəhlizin bir kənarına qoydum. İlk addımda ayağım altında nəyinsə xışiltısını eşitdim. Yenə tavandan döşəməyə “qar” yağmışdı. Otağa keçməyə hazırlaşırıdım ki, mətbəxdən gələn səsləri eşitdim. Bu, qadın səsiydi, özü də görünüşü və danışığının qəribəliyi ilə mə-ni vahimələndirən o qadının səsinə xatırladırdı. Dəqiqələşdirmək üçün qulağımı səs gələn tərəfə şəkələdim. Hə, düz tapmışdım, özüyü ki, vardı, həmin qadının səsiydi. Bu əcaib səsi lap yaxın-dan, axşam vaxtı, yaşadığın evin mətbəxindən eşitmək necə də vahiməliydi! Qadın öz-özünə nə-sə danışır, arada astadan gülür, sonra yenə danı-şır, ağlamsınırdı. Qozbelin evdə olduğunu bilmək üçün barmaqlarımın ucunda dəhlizdən keçib, onun çarpayısına tərəf boylandım. Otaq qaranlıq olduğundan heç nə görə bilmirdim. Əslində dəh-lizin işığını yandıra bilərdim. Amma qadının mətbəxdən çıxıb, mənə tərəf cumacağını, onun qorxunc sifətiylə üz-üzə qalacağını düşünür və buna ürək eləməyirdim. Anıdan içimdə bir istək baş qaldırırdı – ayaqlarımı var gücümlə döşəməyə çırpıram, əşyalarımı da götürüb bu evdən uzaq-laşırım! “Axı mənim bu xarabada nə ölümüm var? Adını belə bilmədiyim bir adama qarşı iki günün içində yaranan bu maraqlı mənə çoxmu la-zımdır? Bir də ki, mən bura geridəqalmış adam-ların həyatını araşdırmağa gəlməmişəm axı!” –

deyə qorxu hissimi yalançı bəraətlər içində giz-ləməyə çalışırdım.

Hər nə-sə! Kişiyə yox, uşağa yaraşan qorxu-mu son nəfəsinə qədər boğub öldürmək istəsəm də, mətbəxə çatanda onun hələ də ölmədiyini hiss edirdim. Lənət şeytana, Qozbelin yanında gördüyüm qadınla üz-üzə durmuşdum. İlahi, xır-da qara gözləri anbaan dəhşət saçan bu qadının baxışları necə də nifrətəlayiq idi! Təkcə elə nazik üst dodağı bəs eləyirdi ki, adamı özündən çıxar-sın. Kaş o danışıqda üst dodağının necə eybəcər şək-lə düşdüyünü öz gözlərinizlə görəydiniz! Hə-lə indiyəcən mənə ikrah hissi doğuran ikinci be-lə dodaq görməmişəm.

Qadın qabağında donub qalmış gəncin qor-xuya düşdüyünü anlayırdı. Məntiqsiz, rəbitəsiz sözləri, əlindəki toyuq ayaqları, tez-tez gah mə-nə, gah da qazın üstündəki qazana tərəf çevril-məsi adamı lap çaş-baş salırdı. Deyirdin ki, ya qorxutmaq istəyir, ya da qaynar suyla dolu qaza-nı bu dəqiqə adamın başına keçirəcək. Nə qədər çalışsam da, onun dediklərindən heç nə anlaya bilmirdim. O birdən bir neçə toyuq ayağını bir-birinin dalınca kobud şəkildə qaynar qazana at-mağa başladı. Hələ də anlamıram ki, o, toyuq ayaqlarını, özü də dırnaqları üstündə necə yeyə bilirdi? Sonrakı günlərdə bazarda toyuq ayağının su qiymətinə olduğunu öyrəndim. Halbuki o, qa-zana vur-tut bir neçə ayaq atmışdı. Bu dəri və na-zik sümük yığımına qadın, yəqin ki, qəpik-quruş ödəyir, ya da kimsə bunları ona sədəqə verirdi. Baxanda adamın bağır-öfkəsini ağzına gətirən dırnaqlı toyuq ayaqlarını suya atandan sonra qa-dın daha anlaşılıqlı danışmağa başlamışdı:

– Kül onun başına! Axı dedim tut əlimdən, səni dağa qaldırım. Sözümə baxmadı, özü çıxdı, axırı da yıxılıb öldü. Görmürsən, elə dirənib ki, mənimdir, mənimdir! Ay sarsaq, axı bu qəbrə görə pul vermək lazımdır. Sarsağın biri sarsaq, gedib girib qəbrə ki, öləndə orda basdırsınlar. Gəl indi iki-üç manata görə qəbirdə gizlən ki, öləndə pulun çıxmasın. Ay camaat, görün bu sarsağın ağ-lı var?

O bütүн bu cəfəngiyatı düz gözlərimin içinə baxaraq danışırırdı. Kənardan izləyən olsa, güman eləyərdi ki, arvad dərdini mənə danışır. İndi onun bütүн mənasız sözlərinin mənası mənə ay-dın olmuşdu - bu qadın dəli idi! Hə, hə, dəli idi, özü də lap əməlli-başlısından! Mən onun uzun-uzadı sərsəmləmələrini də, Qozbelin dualarını da

unudub çarpayıma uzanmaq, yatmaq istəyirdim. Bu, yəqin ki, qadına qarşı duyduğum qorxunun zəifləməsindən irəli gəlirdi. O isə qazın sağ tərəfindəki taxta şkafa söykənib danışmağındaydı. Mən başımı gah qaldırıb, gah da endirməklə qadının dediklərini təsdiq etməyə başladım və göstərdiyim bu anlayışdan onun necə xoşhal olduğunu dərhal hiss elədim. Guya dedikləri mənə çox maraqlıydı. Ayaqları laxlayan taxta oturmaqlardan birini çəkib oturdum və qollarımı sinəmdə çarpazlayıb, onu dinləməyə davam elədim. İnanın, qətiyyənlə onu ələ salmaq fikrim yoxuydu. Amma özüm də bilmirdim ki, niyə belə eləyirəm. Qadın indi sözlərin yerini dəyişməklə eyni fikri dayanmadan təkrar edirdi:

– Sığal çəkib cırmaqlayır. Cırmaqlayıb sığal çəkir. Çəkir sığal cırmaqlayır...

Eyni sözlərin təkrarından tənqə gəlmişdim. İmkan tapıb gözlərimi ondan ayırdım və buğlan qazana baxdım. Tavandan qopan qırıntılar qazanın içinə düşmüşdü. Bu dəfə diqqətim özüm də bilmədən tavana yönəldi. Sən demə, dəli qadının yeməyindən məndən başqa da xoşlanmayan varmış. Tavanda yuva qurmuş hörümçək öz nazik ayaqlarıyla qırıntıları qazana tullayandan sonra bir göz qırpımında yoxa çıxdı. Həşəratın bu operativliyi əhvalımı yüksəltdi.

...Qadın öz işindəydi – pörşələnmiş ayaqları boşqaba düzüb, həvəslə danışdı. Onun arxası mənə tərəfiydi. Bu imkan verdi ki, hörümçək kimi mən də bir anda onun gözündən itim. Artıq çarpayıma uzanmışdım, amma o, gözəgörməz həmsöhbətiylə hələ də danışdı...

Yaxşı xatırlayıram ki, o gün hava çox soyuqdu. Külək pəncərənin çərçivəsi arasından fit çala-çala evin ayağından başına dolanırdı. Tərslikdən buxar qızdırıcıları da işləmirdi. Bir sözlə, xəstələnmək üçün evdə hər cür şərait varıydı. Çox üşüdüyümdən özümü yorğanın altında bərk-bərk basdırdım. Belə soyuq havada Qozbelin harda qalması, xəstə canıyla buz kəsmiş evdə necə qızısaçağı barədə düşünürdüm. Bu fikirlər içində yuxuya getdim...

Qozbelin dəmir qablarla dolu torbanı döşəməyə tullaması mənə yuxudan oyatdı. Yorğanı azca aralayıb, onun hərəkətini izləməyə başladım. Keçən dəfəki kimi tənqə nəfəs halda çəkmələrini çıxarmağa indi də xeyli vaxtı getdi. Sifətindəki qəzəbqarışıq bezginlik göstərirdi ki, iki gün öncəki xoşbəxtliyindən əsər-ələmət qal-

mayıb. Deyəsən, o da bərk üşüyürdü. Qalın gödəkçəsini, dizləri qaranlıqda belə parıldayan qara cins şalvarını, torba papağını çıxarmadan böyrü üstə uzanıb, yorğanı üstünə çəkdi. Dünənki kimi əllərini yenə də birləşdirdi. Hər iki otaqdan eşidilən xorultu onun tənqə, xırıltılı nəfəsiylə müqayisədə daha incə səslənirdi. Nədənsə bir anlığa səssiz qaldı. Mən onun ürəyində dua etdiyini düşünür, nə vaxt dilə gələcəyini səbirsizliklə gözləyirdim. Qozbelin əlləri əsirdi. “Görəsən, o xəstələndi? – deyə öz-özümə sual etdim. Bu vaxt o, əllərini yorğanın altına salıb, gözlərini yumdu və xırıldayan səslə duaya başladı:

– İlahi, mən çox yorğunam. Sənə artıq dərəcədə yalvarıram, məni qüvvətləndir. Nədənsə işlər heç düz getmir. Bəlkə, bilmədən səni qəzəbləndirmişəm? Sən mənim tək sirdaşım olduğundan bunu gərək boynuma alam. Bilirəm ki, mənim həyatdan hədsiz qorxum xoşuna gəlmir. Axı mən neynəyim? Qorxuram da... Yığdığım dəmir qablar neçə gündür, əlimdə qalır. İşinə qarışmaq olmasın, amma çox maraqlıdır – məndən nə istəyirsən? İki gün əvvəl qabağıma çıxardığın oğlanın dediyi yerdən bir şey çıxmadı. Hara getdim-sə, dəmir qabları o deyən qiymətə alan olmadı. Məni ələ saldılar, dedilər, sən o alıcıları başqa planetdə tapa bilərsən. Cəhənnəm deyib, qabları əvvəllər satdığım adamın yanına getdim, amma o da qiyməti birə-beş aşağı saldı. Əlacsız qalıb, hamısını su qiymətinə verdim getdi. Məni səhv başa düşmə. Yenə də sağ ol, buna da şükür olsun. Sən qabağıma çoxlu dəmir qablar çıxarır, məni gündə iki dəfə şirin kətəyə qonaq edir, maşın altına düşməkdən qoruyur, gecə bu evdə yatmağıma imkan yaradırsan. Bunlara görə sənə şükür edirəm! Amma elə bil ki, mənə verdiyin birgünlük rahatlığa görə beş gün özünü bağışlaya bilmirsən. Məni sevmədiyinə yavaş-yavaş inanmağa başlayıram. Əslində bu yükü belimə qoyduğun uşaqlıq vaxtlarımdan sənə güvənməyə bilərdim. Amma həmişə güvənmişəm, hələ də güvənirəm və sənə şükür edirəm. Şükür olsun, Allahım, şükür olsun, şükür olsun sənə!

Qoca duasını bitirib, üzünü divara çevirdi. İndi sıra onun təkrar nələrsə görə şükür etməsindəydi. Mən Qozbelin duasından təsirlənmiş halda onun hər kəlməsini təhlil edir, bunu əlini hər yerdən üzümüş, heç kimə güvəni qalmayan bir adamın Allahla səmimi söhbəti kimi dərk edir-

dim. Bir neçə dəqiqə keçsə də, ondan səs çıxmıdı. Onun Allahdan küsdüyünü yaxşı anlayırdım. Nəsə eləyib, bu adamı Allahla barışdırmaq lazımydı. Belə qərara gəldim ki, işlədiyim yerdə onun üçün nəsə bir iş tapım. “Bəlkə, iş yoldaşlarıma onun haqqında danışsam, kömək eləyərlər” deyər fikirləşib, ümid və sevinc içində xəyala daldım. Yalnız iş məsələsi düzələndən sonra ona bu haqda məlumat vermək fikrindəydim. Ehtiyac içində çapalayan birini sevindirmək bir yana, bu barədə düşünmək özü artıq adamın ruhunu göyün yeddinci qatına qaldırırdı...

***

Ertəsi gün nahar fasiləsi vaxtı iş yoldaşlarıma Qozbeldən danışdım. Amma gözlədiyimin əksinə olaraq, onun dözülməz həyat tərzi heç kimi mütəəssir etmədi. Hamısı nə vaxtsa qarşılaşdıqları bu cür adamlardan danışib, nahardan sonra iş başına döndülər. Yaxşı xatırlayıram ki, adamların başqalarının taleyinə bu cür laqeydliyi mən də onlara qarşı necə bir nifrət oyatmışdı. İllər keçəcək, bu nifrət qılgıcımı böyük kin alovuna çevriləcəkdi.

Həmin gün həmişə olduğu kimi işdən çıxıb, kafelərdən birində şam elədim. Dənizkənarı bulvarda xeyli gəzib, sıxılan ruhuma azacıq da olsa, rahatlıq verəndən sonra evə yollandım. Otağa daxil olanda Qozbel artıq öz çarpayısında xoruldayırdı. Haqqında heç nə bilmədiyim o biri otaq yoldaşım da şirin yuxudaydı. Xəstəhal qadının da yeri boş deyildi, lakin o, yorğanın altında pıçılıyla yenə nəsə danışırdı.

Əl-üzümü yuyub, yerimə uzandım. Ev dünənki kimi soyuq idi. Qozbelin tez yatması, dəli qadının susmaq bilməyən pıçılısı məni dilxor eləmişdi. Əsəblərimi cilovlayıb, qadının yorğan altında nə dediyini başa düşməyə çalışırdım. Öncə onun pıçılıları – “Gər, gər, gər” – kimi eşidilirdi. Əgər xorultu səsləri olmasaydı, onun təkrar-təkrar dediyi sözü dərhal ayırd edərdim. Hansı mənada işlətdiyini bilməsəm də, axır ki, onun yorulmadan dediyi sözün – “Gəlir, gəlir, gəlir” – demək olduğunu anladım...

***

Səhər iş yerimə çatanda mühafizəçilərin öz aralarında danışığından belə anladım ki, məhkəmənin qazanxanasına işçi lazımdır. Məsələni də-

qiqləşdirmək üçün təsərrüfat müdirinin otağına yaxınlaşdım. Həyəcandan az qalırdı ki, ürəyim dayana. Görəsən, iş baş tutacaqdımı? Özümü illər sonra səfil atasını tapmış və ona gün ağlamaq istəyən yetim cavan kimi hiss edirdim. Qapını döyüb, içəri girdim. Yeni olsam da, müdir məni tanıdı, amma mən onu ilk dəfəydi ki, görürdüm. Dedim ki, guya iş yerilə çox yaxın dostumun əmisinə görə maraqlanıram. Qozbelin yaşını soruşan müdirə ağılıma gələn ilk rəqəmi dedim – əlli.

– Olar, – dedi və ani sükutdan sonra əlavə etdi, – əsas odur ki, pensiya yaşını keçməsin. O adamı da götür, sabah gəl yanıma.

Birdən-birə Qozbelin fiziki çatışmazlığı yadıma düşdü və mənə elə gəldi ki, iş baş tutmıyacaq, amma bu barədə heç nə demədim. Güclə nəfəs alan ümidimi diriylən basdırmaq ağılsızlıq olardı. İş gününün axırına yaxın məsələnin alınacağıyla bağlı qərribə bir inama qapıldım, əhvalım yaxşılaşmağa başladı.

Gözəl hava vardı. Şad xəbəri yiyəsinə çatdırmaq üçün hələ tələsmək lazım gəlmədiyini düşünüb, xeyli piyada gəzdim. Sonra həmişə şam etdiyim kafeyə girib, bir neçə şiş tikə kababı əla gürcü çaxırıyla nuş elədim və təxminən saat yarım sonra evə yollandım. Məhləyə çatmağa az qalmış qol saatıma baxdım - saat düz on iki tamam idi. Nədənsə əminiydim ki, Qozbel evdədir.

Dəhlizin ağzında dayanmış təcili yardım maşını və etinasızcasına siqaret sümürən sürücünü ötüb, pilləkənlərlə yuxarı qalxdım. Qapı taybatay açıq idi. Hamı bizim otağa toplaşmışdı. Sualedici nəzərlərlə ətrafdakılara baxaraq otağa girdim. Kirayənişinlər Qozbelin başına yığışmışdı. Onu kürəyi üstə çarpayına uzatmışdılar. Qərribə görünürdü – elə bil belinin altına paltar yüklü çemodan qoyulmuşdu. Çox çətinliklə nəfəs alırdı. İlahi, onun bu cür sakit nəfəs almasındansa, həmişəki səs-küylü tənqəfəsliyini o anda necə arzulayırdım! Gözləri açıq şəkildə tavana zillənmişdi. İstər-istəməz yuxarı baxdım – tavanın qopub düşməyə hazır qırıntıları hörümçək toruna ilişib qalmışdı, hörümçəyin özü isə ağır-ağır o baş-bu başa gedib-gəlirdi...

Hiss olunurdu ki, Qozbel getdikcə çətin nəfəs alır. Deyingən çarpayı o anlarda nə qədər xoşbəxt görünürdü! Elə bil öz qoynunda ancaq ölü arzulayırmış. Olduqca iri cüssəsi, girdə sifəti, iri

burnu və çal qaşlarıyla diqqətimi çəkən həkim qeyri-adi laqeydlə soruşdu:

– Xəstənin adı, soyadı nədir?

Hamı bir-birinin üzünə baxır, həkimin verdiyi sadə sualı heç kim cavablandıra bilmirdi.

– Burda heç kim otaq yoldaşının adını bil-mir? – deyə həkim təkrar, lakin bu dəfə ucadan soruşdu.

Nəhayət ki, ev sahibi dilləndi:

– Məndə onun şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti var, gətirim, həkim?

– Əlbəttə, ağsaqqal, özü də mümkün qədər tez! – deyə həkim narazı ədayla başını yırğaladı.

Ev sahibi sənədi gətirmək üçün otaqdan çıxan kimi bayaqdan öz çarpayısının üstündə dinməz-söyləməz oturan qadın qəfildən əllərini dizlərinə cırıb ayağa qalxdı və cəld Qozbelin yanına gəldi. Hamı, hətta soyuqqanlı həkim də onun bu ani hərəkətindən diksindi. Qadının taxta döşəməyə döyəcənlən ayaqları ona qorxunc bir görkəm verirdi. O, əllərini belinə qoyub, başını aşağı elə əydi ki, burnu az qala Qozbelin gözünə girəcəkdi. Sonra yavaş-yavaş qəddini düzəldib, mənə tərəf çevrildi, əllərini çənəsində yumrulayıb, asta, lakin hamının eşidəcəyi səslə gözlərimin içinə baxdı və dedi:

– Gəlib, gəlib, gəlib. Demişdim, hə?! Gəlib! Ölümdür, bax! – sonra əliylə Qozbelə işarə edib, sözünə davam etdi:

– Ölüm, ölüm! Ölüm onun bədəninə sığal çəkəndə cırmaqlamağı da unutmur! – qadın bunları deyib, asta addımlarla yenidən öz çarpayısına qayıtdı. Mən dəhşət içində ona baxırdım. Çarpayısında oturub gözlərini döşəməyə zilləyən, özünü yırğalayan qadın pıçıltılı səslə “Ölüm, ölüm, ölüm sığal çəkib, cırmaq vurur...” deyə eyni sözləri təkrarlayır, çarpayı da özünün həmişəki cırıltısıyla onun bu ızdırabını, ağrısını təsdiqləyirdi.

Çaşbaş qalmışdım. Bir gün əvvəl “Gəlir, gəlir, gəlir...” – deyə pıçıltıyla yorğanın altında boş-boş deyindiğini sandığım qadın ölümün bu evə gələcəyindən, mənim onun nə danışdığını müəyyənləşdirməyə çalışdığımdan, doğrudanmı, xəbərdarıydı?! Məndən savayı bu qadının sözlərinin cəfəngiyat olmadığını kim anlaya bilərdi?!

Gözümü qadındən ayırır, Qozbelə baxdım. Onun hələ də yaşadığını göstərən iki fakt vardı xırıltısı və enib-qalxan qarnı. Donmuş baxışlarının o üzündə kəndimizdəki evimizdən iki tin

aşağıda yerləşən qəssab dükanı, kəsilən heyvanların qanı axıb qurtarınca qədər xırıltı içində enib-qalxan qarınları canlanırdı. Özümə gələndə xırıltı kəsilmişdi. Qozbelin qarnı artıq enib-qalxmırdı...

Ev sahibi axır ki, otağa girdi, eynəyini taxıb, titrək əlində tutduğu şəxsiyyət vəsiqəsini gözüne yaxınlaşdırdı və oxudu:

– Hacıyev Ruxbər Məsud oğlu.

Otaqdakıların hamısı kimi, mən də Qozbelin əsl adını onun cəsədi önündə öyrəndim. Az sonra sahə polisləri gəldi. Meyit ekspertiza üçün morqa aparılmalıydı. Mən Qozbelin hörümçək toruna zillənmiş gözünü bağladım və qulaqlarına pıçıldadım:

– Salam. Mənim adım Turqutdur. Yəqin, siz indi bütün şükranlıqlarınızı birbaşa Allahın üzünə deyirsiniz. Bəlkə də, onunla artıq barışmışsınız. Mən sizi tanıdığımıza çox şadam. İnanıram ki, artıq yaxşı-sınız.

Gecə saat üçün yarısıydı. Bir kəlmə belə söhbət edə bilmədiyim Qozbel üçün, onun dualarını dinləmək üçün hədsiz darıxmağa başlamışdım. Hər dəfə yerimdə sağa-sola çevrildikcə onun yoxluğunu göstərən boş çarpayısından ürəyimə ifadəolunmaz bir sıxıntı çökürdü. Qəribəliyinə şahid olduğum bir adam üçün belə xiffət duymağım, görəsən, nəylə bağlıydı?..

Bu sıxıntıdan çıxmağın bircə yolu vardı. Çarpayımından qalxıb, əynimi geyindim, əşyalarımı çemodanıma yığıb, evdən sakitcə çıxdım. Çöldə bərk tufan başlasa da, məhəllənin mərkəzindəki mağazanın işığı hələ də yanırdı. İçəri girib, dəmir qabda pivə aldım. Pivədən bir neçə qurtum içib, qalanını yerə boşaltdım və boş qabı var gücümlə göyə tolazladım. Külək onu sağa-sola çəkib, asfaltla cırpdı. Boş pivə qabı məhəllə boyu yerlə süründükcə Qozbelin səs-küyünü eşidir, onun Allaha indi bu cür dua etdiyini düşünürdüm. Bu, onun son duasıydı. Mən Qozbeli indinin özünə-cən də belə xatırlayıram...